

LES PRIMERES METEORÒLOGUES CATALANES

JOAN ARÚS DUMENJÓ

AEMET

jarusd@aemet.es

Paraules clau: *Ricart, Potau, Campmany, Vidal, oposicions, meteoròlogues, meteorologia, Servei Meteorològic, Servicio Meteorológico.*

THE FIRST METEOROLOGIST WOMEN IN CATALONIA

Summary: *This (last) year was the centenary of the two Catalan oldest professional meteorologists still alive: Josep Maria Vidal Llenas (Valls, 1913) and Josefina Ricart Sau (Castellví de la Marca, 1913), who joined the Spanish Meteorological Service in the class of 1935. In that class there was also another Catalan woman, Mercè Potau Gili (Barcelona, 1912 - Barcelona, 2005). Mmes. Ricart and Potau together with the librarian of the Meteorological Service of Catalonia (1921-1939) Maria Campmany Cortés (Barcelona 1903 - Buenos Aires ?) can be considered the first meteorologist women home raised. Access of women to professional meteorology was cut abruptly when the Weather Service of Catalonia was completely abolished in 1939 and women were not given access to the Spanish Meteorological Service until well into the sixties.*

Despite the exceptional circumstances which they had to live, their contribution to meteorology is not negligible. In this work we try to make a first evaluation and place it within its historical context.

Key words: *Ricart, Potau, Campmany, Vidal, class, meteorologist, meteorology, Servei Meteorològic, Servicio Meteorológico*

Introducció

Fa anys, arran de la col·laboració a la revista de l'Associació Catalana d'Observadors Meteorològics (ACOM), *Penell*, amb una secció anomenada *Qui fou?* ja se m'havia demanat si podia parlar de meteoròlogues catalanes, ja que els nostres meteoròlegs més il·lustres tots eren homes. D'entrada ja teníem la bibliotecària del Servei Meteorològic de Catalunya (SMC), autora de dues Notes d'Estudi, i la Sra. Potau, nom que escric així perquè en els meus inicis al Centre Meteorològic de Catalunya es com encara l'anomenaven els companys més veterans que havien coincidit amb ella. El següent pas era veure si hi havia més dones al gremi dels professionals de la meteorologia i quina seria la primera. Com a punt de partença també teníem els estudis de qui és considerada la primera

meteoròloga professional espanyola, Felisa Martín Bravo (1898–1974) que havia ingressat al SME el 1929 i que és considerada la primera dona doctora en física a Espanya. (Palomares, 2012) A més a més, va ésser una de les 6 dones que va entrar per oposicions a l'antic Servei Meteorològic Espanyol abans de la guerra civil com a Auxiliars de Meteorologia (Palomares, 2012). Després de la guerra el Servei Meteorològic Español va passar a dependre del Ministeri de l'Aire, amb assimilació militar per a tot el personal, i ja no va admetre dones en càrrecs tècnics fins ben entrats els anys 60, i només les dones entrades abans de la guerra van romandre (García de Pedraza, 1985) (Anduaga, 2012). Les altres 5 dones eren María de las Mercedes Potau Gili, Josefina Ricart Sau, Antonia Roldán Fernández, María Cristina Gonzalo Pintor i Pilar Martínez Díez-Canedo (Gaceta de Madrid, Núm. 212 de 31 de juliol de 1935) (Figura 1 a i b).

1084	6 Mayo 1935	Gaceta de Madrid.—Núm. 128	Gaceta de Madrid.—Núm. 212	31 Julio 1935	1007
<p>igual, fecha de 27 de Septiembre de 1934, la casa que, según la noticia del Consejo de Industria, estaba vacante en Pontevedra y propuso su admisión en este concurso de traslado, correspondiendo ocupar al Sr. Pères Alcalde, por lo que se eleva de este concurso y proceso sacre el nombramiento de Ingeniero primero del Cuerpo de Ingenieros Industriales a favor de D. Manuel Pérez Alcalde.</p> <p>Lo que comunico a V. E. para su conocimiento y efectos. Madrid, 3 de Mayo de 1935.</p> <p>MANUEL MARRAGO Señor Director general de Industria.</p> <p>ADMINISTRACION CENTRAL</p> <p>PRESIDENCIA DEL CONSEJO DE MINISTROS</p> <p>DIRECCION GENERAL DE AERONAUTICA</p> <p>SERVICIO METEOROLOGICO MARITIMO</p> <p>Habiendo tenido el día 31 del próximo pasado Marzo el plazo señalado en la Orden de convocatoria de fecha 10 de Febrero del año actual, para la admisión de exámenes solicitando tomar parte en las oposiciones para la provisión de plazas vacantes en el Cuerpo Técnico de Auxiliares de Meteorología, se procedió a la publicación en la Gaceta de Madrid de la relación de opositores admitidos definitivamente por tener completa la documentación exigida y la de aquellos que la tienen completa en el plazo de quince días, a contar de la fecha de la publicación, pasado el cual, si no hubiesen cumplimentado tal requisito, se les considerará eliminados y no podrán actuar en los ejercicios de dicha oposición.</p> <p>Los opositores a los cuales falta la documentación académica que no pueden presentar en el plazo señalado por haber cursado las disciplinas exigidas para la oposición en la Universidad de Oviedo, quedará anulada su condición de opositores y si lo ejercieran, así como los que tienen pendiente la obtención de asignaturas en la Facultad de Ciencias que fueron cursadas en otros Centros superiores, los cuales, que han de acreditar válidamente hallarse comprendidos en alguno de dichos casos y que si no se les hubieran acordado con carácter de ocupar alguna de las plazas vacantes anunciadas, no se les expedirán ni oportuna nombramiento hasta que hayan completado la documentación exigida.</p> <p>Madrid, 22 de Abril de 1935.—El Director general. L. VILLAS</p> <p>Relación de los opositores admitidos definitivamente por cumplir los requisitos exigidos en la citada convocatoria para tomar parte en las</p>	<p>oposiciones, con expresión del número del expediente.</p> <p>Número 1.—D. Ramón Nuez Casanova.</p> <p>2.—D. Inocencio Font Tullot.</p> <p>3.—D. Luis Hernández Perelló.</p> <p>4.—D. Manuel Sáez de Pipión y Fernández.</p> <p>5.—D. Angel Casa y Horquez.</p> <p>6.—D. Ángel Martínez Martínez.</p> <p>7.—D. Fortunato Benito Arnedo.</p> <p>8.—D. Francisco Castro Martínez.</p> <p>9.—D. Emilio Debesa Frutkinist.</p> <p>10.—D. José Mira y Ayala.</p> <p>11.—D. Guillermo Gutiérrez Romero.</p> <p>12.—D. Antonio Jiménez y López Pérez.</p> <p>13.—D. Gregorio Piñero Valverde.</p> <p>14.—D. Antonio Minguell Beltrán.</p> <p>15.—D. Francisco Torres Peña.</p> <p>16.—D. Adolfo Nieto Breañas.</p> <p>17.—D. Mateo Guillot Rodríguez.</p> <p>18.—D. Francisco Montes Galdeano.</p> <p>19.—D. Armando Martínez Miranda.</p> <p>20.—D. Antonio Vicente Arce.</p> <p>21.—D. Miguel Luis Ponsio.</p> <p>22.—D. José Antonio Barasoain Odeiza.</p> <p>23.—D. Juan López Díaz de La Guardia.</p> <p>24.—D. José María López Díaz de La Guardia.</p> <p>25.—D. Francisco Fernández Marrazón y Martínez Bahadón.</p> <p>26.—D. Joaquín Catalá de Alamyra.</p> <p>27.—D. Alejandro Moro y Beras.</p> <p>28.—D. Otilio Ortiz Sáiz.</p> <p>29.—D. Manuel Sosa Vega.</p> <p>30.—D. Eduardo Díez Hernández.</p> <p>31.—D. Arturo Rodríguez Suárez.</p> <p>32.—D. Ricardo Sucedo Guzmán.</p> <p>33.—D. Marcos García y García.</p> <p>34.—D. Rafael Gómez y Rodríguez.</p> <p>35.—D. María Cristina Gonzalo Pintor.</p> <p>36.—D. Enrique Díaz Ruiz.</p> <p>37.—D. María Antonia Roldán Fernández.</p> <p>38.—D. María Luisa Rodríguez Navarro Martínez.</p> <p>39.—D. Francisco Balluelo García.</p> <p>40.—D. Luis García Amorena.</p> <p>41.—D. Carlos Solano y Peneda-Villavicencio.</p> <p>42.—D. Juan López Cayetano.</p> <p>43.—D. Joaquín Montes López.</p> <p>44.—D. Eduardo Jaime Torres.</p> <p>45.—D. Manuel León Fernández.</p> <p>46.—D. Carlos Rodríguez de Robles Juncosa.</p> <p>47.—D. Santiago Valenzuela García.</p> <p>48.—D. Doña Josefa Ricart y Sau.</p> <p>49.—D. Ángel Fernández Agerribay.</p> <p>50.—D. Ramón Argandoña Palán.</p> <p>51.—D. Ricardo Fernández Valdespin.</p> <p>52.—D. José María González Berrón.</p> <p>53.—D. Jovino Díaz-Pedregal y García de Talledo.</p> <p>54.—D. Doña María Pilar Martínez Díez Canedo.</p> <p>55.—D. Felipe García López.</p> <p>56.—D. Eusebio Cerezo Lara.</p> <p>57.—D. José María Vidal Llanas.</p> <p>58.—D. Eugenio Oliva Flores.</p> <p>59.—D. Jaime García Bopch.</p> <p>60.—D. Jaime Rigual Magallán.</p> <p>61.—D. José Luis Barra.</p>	<p>Relación de los opositores que no han cumplido los requisitos exigidos en la documentación académica para tomar parte en las oposiciones al Cuerpo Técnico de Auxiliares de Meteorología, en virtud de la propuesta elevada por el Tribunal actuante y de conformidad con esta Dirección general.</p> <p>Esta Presidencia, de conformidad con la mencionada propuesta, ha tenido a bien nombrar Auxiliares de Meteorología, Oficiales segundos de Administración, con el sueldo anual de 4.000 pesetas, por el orden de puntuación obtenida, a los siguientes opositores, los cuales quedan designados para los destinos respectivos con arreglo a lo dispuesto en el artículo 22 del Decreto de 1.º de Julio de 1932.</p> <p>Número 1.—D. Luis García Amorena, con destino en la Oficina Central Meteorológica (Madrid).</p> <p>2.—Doña María de las Mercedes Potau Gili, al Centro Meteorológico del Pirineo Oriental (Barcelona).</p> <p>3.—D. José María Vidal Llanas, a la Oficina Central Meteorológica (Madrid).</p> <p>4.—Doña Josefina Ricart Sau, al Observatorio del Aeródromo del Prat (Barcelona).</p> <p>5.—D. Francisco Castres Martínez, a la Oficina Central Meteorológica (Madrid).</p> <p>6.—D. Eduardo Díez Hernández, a la Oficina Central Meteorológica (Madrid).</p> <p>7.—D. Eugenio Oliva Flores, a la Oficina Central Meteorológica (Madrid).</p> <p>8.—Doña Antonia Roldán Fernández, a la Oficina Central Meteorológica (Madrid).</p> <p>9.—D. Guillermo Gutiérrez Romero, a la Oficina Central Meteorológica (Madrid).</p> <p>10.—D. Pedro Fernández Bujarrabal, al Centro Meteorológico de Levante (Valencia).</p> <p>11.—D. Juan López Cayetano, al Centro Meteorológico del Cantábrico (Santander).</p> <p>12.—D. Inocencio Font Tullot, al Centro Meteorológico de Canarias.</p> <p>13.—D. Santiago Valenzuela García, al Observatorio Meteorológico de Melilla.</p> <p>14.—D. Antonio Minguell Beltrán, al Centro Meteorológico de la Cuenca del Ebro (Burgos).</p> <p>15.—Doña María Cristina Gonzalo Pintor, al Centro Meteorológico de la Cuenca de Guadalupe (Sevilla).</p> <p>16.—D. Antonio Barasoain Odeiza,</p>	<p>PRESIDENCIA DEL CONSEJO DE MINISTROS</p> <p>ORDENES</p> <p>Imo. Sr.: Terminadas las oposiciones al Cuerpo Técnico de Auxiliares de Meteorología, en virtud de la propuesta elevada por el Tribunal actuante y de conformidad con esta Dirección general.</p> <p>Esta Presidencia, de conformidad con la mencionada propuesta, ha tenido a bien nombrar Auxiliares de Meteorología, Oficiales segundos de Administración, con el sueldo anual de 4.000 pesetas, por el orden de puntuación obtenida, a los siguientes opositores, los cuales quedan designados para los destinos respectivos con arreglo a lo dispuesto en el artículo 22 del Decreto de 1.º de Julio de 1932.</p> <p>Número 1.—D. Luis García Amorena, con destino en la Oficina Central Meteorológica (Madrid).</p> <p>2.—Doña María de las Mercedes Potau Gili, al Centro Meteorológico del Pirineo Oriental (Barcelona).</p> <p>3.—D. José María Vidal Llanas, a la Oficina Central Meteorológica (Madrid).</p> <p>4.—Doña Josefina Ricart Sau, al Observatorio del Aeródromo del Prat (Barcelona).</p> <p>5.—D. Francisco Castres Martínez, a la Oficina Central Meteorológica (Madrid).</p> <p>6.—D. Eduardo Díez Hernández, a la Oficina Central Meteorológica (Madrid).</p> <p>7.—D. Eugenio Oliva Flores, a la Oficina Central Meteorológica (Madrid).</p> <p>8.—Doña Antonia Roldán Fernández, a la Oficina Central Meteorológica (Madrid).</p> <p>9.—D. Guillermo Gutiérrez Romero, a la Oficina Central Meteorológica (Madrid).</p> <p>10.—D. Pedro Fernández Bujarrabal, al Centro Meteorológico de Levante (Valencia).</p> <p>11.—D. Juan López Cayetano, al Centro Meteorológico del Cantábrico (Santander).</p> <p>12.—D. Inocencio Font Tullot, al Centro Meteorológico de Canarias.</p> <p>13.—D. Santiago Valenzuela García, al Observatorio Meteorológico de Melilla.</p> <p>14.—D. Antonio Minguell Beltrán, al Centro Meteorológico de la Cuenca del Ebro (Burgos).</p> <p>15.—Doña María Cristina Gonzalo Pintor, al Centro Meteorológico de la Cuenca de Guadalupe (Sevilla).</p> <p>16.—D. Antonio Barasoain Odeiza,</p>	<p>al Centro Meteorológico de Canarias.</p> <p>17.—D. Felipe García López, al Observatorio Meteorológico de Burgos.</p> <p>18.—D. Miguel Luis Ponsio, al Observatorio Meteorológico de Alicante.</p> <p>19.—Doña Pilar Martínez Díez-Canedo, al Centro Meteorológico de Galicia (La Coruña).</p> <p>20.—D. Ricardo Sucedo Guzmán, al Observatorio Meteorológico de La Rochelle.</p> <p>21.—D. Manuel Sáez de Pipión y Fernández, al Observatorio Meteorológico de Palma de Mallorca.</p> <p>22.—D. Ángel Fernández Agerribay, al Observatorio Meteorológico de Almería.</p> <p>23.—D. Fortunato Benito Arnedo, al Centro Meteorológico de Canarias.</p> <p>24.—D. Francisco Fernández Marrazón, al Centro Meteorológico de Baleares (Mahón).</p> <p>25.—D. Francisco Torib Baladrán, al Observatorio Meteorológico de Villa Cisneros.</p> <p>De conformidad con lo dispuesto en el artículo 19 del Decreto presidencial de 1.º de Julio de 1935, los opositores anteriormente citados efectuarán los tres meses de prácticas en la Oficina Central Meteorológica y Observatorio de Madrid.</p> <p>Lo que comunico a V. E. para su conocimiento y efectos. Madrid, 21 de Julio de 1935.</p> <p>ALEJANDRO LERROUX Señor Director general de Aeronautica.</p> <p>ORDENES</p> <p>Imo. Sr.: Vistas las cotizaciones medio facilitadas a ese Centro directivo por la Junta Sindical del Ilustre Colegio de Agrónomos de Cambio y Bolsa, de esta capital.</p> <p>Este Ministerio, haciendo uso de las facultades que le confiere el artículo 1.º del Decreto de 22 del corriente, y se atención a las circunstancias, ha dispuesto que durante el próximo mes de Agosto sólo se aplique el coeficiente por depreciación de monedas a las mercancías que se desiguen por las Aduanas producto y procedentes de Turquía, siendo la cotización que ha de servir de base a dicho efecto la de cinco enteros ochocientos noventa y cinco milésimas.</p> <p>Lo digo a V. E. para su conocimiento y efectos consiguientes. Madrid, 30 de Julio de 1935.</p> <p>JOSQUIN PAYA Señor Director general de Aduanas.</p> <p>ORDENES</p> <p>Imo. Sr.: Vistas las cotizaciones de la casa "Troy", de oro Rio, en el mercado de Londres y los cambios resultados a la Junta Sindical del Colegio de Agrónomos de Cambio y Bolsa de Madrid por el Centro Oficial de Contratación de Madrid durante los días 19 al 29 del mes actual, ambos inclusive, publicados en su informe en la Boletín de Contratación de la Bolsa de Comercio, de este capital.</p> <p>Este Ministerio ha dispuesto que el recargo que debe cobrarse por las Aduanas en las liquidaciones de los derechos de Arancel correspondientes a los productos por las mismas citadas y exportados</p>	

Figura 1a. Relació d'opositors (<http://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1935/126/A01084-01084.pdf>).

Figura 1b. Resultats de les oposicions del 1935 (<http://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1935/212/A01007-01007.pdf>) (Gaceta de Madrid, BOE).

María Campmy Cortés (Barcelona, 1903- Buenos Aires ?)

Recordem que el SMC es va crear l'any 1921 amb un pla de tres fases força ambiciós: en la primera, el personal del Servei estaria compost pel Director i 4 meteoròlegs, 1 auxiliar i 3

subalterns. En la tercera fase (la definitiva), els meteoròlegs havien d'arribar a ser 7, els auxiliars 4 i els subalterns 4, a més d'un telegrafista. De fet, l'any 1936, el Servei comptava amb 1 Director, dos meteoròlegs, 3 radiotelegrafistes, 1 auxiliar fotogràf, 1 encarregat de laboratori i aparells, 1 bibliotecària i 2 subalterns (Fontserè, 1945, Iglésies, 1983). Just l'any 1935, quan les necessitats del Servei ho requeriren, tal com ho reivindica Fontserè a l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1932 en la carta de pressupostos de 1933:

“És absolutament indispensable que el director i el personal tècnic estiguin secundats per una persona que tingui al seu càrrec la biblioteca, publicacions, comptabilitat i secretaria, afers cada dia més importants a causa de les relacions internacionals i burocràtiques del Servei. Aquesta persona podria ésser una bibliotecària que tindria ademés el caràcter de secretària.” (Projecte de pressupost del Servei Meteorològic de Catalunya per a l'any 1933) (Figura 2)

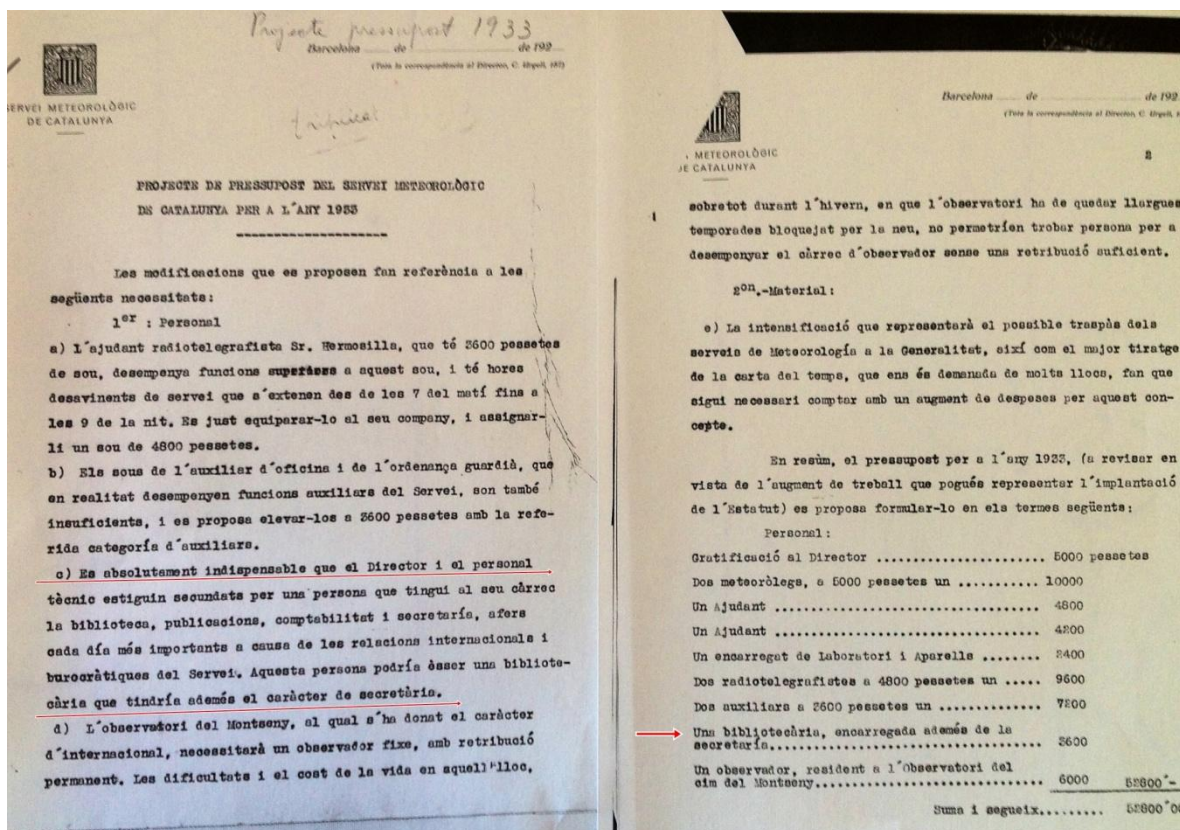

Figura 2. Projecte de pressupost del Servei Meteorològic de Catalunya per a l'any 1933 (primera i segona pàgina) (Fons Fonserè, AEMET).

El 25 d'abril de 1935 es va contractar Maria Campmany, que va ser nomenada per la Diputació Provincial a proposta del Director del Servei, prèvia consulta al Sr. Director de l'Escola de Bibliotecàries sobre els mèrits de les bibliotecàries disponibles (Figura 3). Es va doctorar en Filosofia i lletres a Buenos Aires on va viure fins 1930 quan va retornar a Barcelona. El seu càrrec era de bibliotecària amb tasques de secretària i un sou inicial de

3.600 pessetes; per comparar sous, quinquennis a banda, el director Eduard Fontserè¹ en guanyava 5.000, els 2 meteoròlegs, Gabriel Campo i Josep Anglada, també 5.000 cadascun, l'ajudant, Josep Pons, 4.800, el radiotelegrafista, Enric Casals, 4.800, l'auxiliar d'oficina, Miquel Gil, 3.600 i l'ordenança guardià, Alvar Clota, 3.600. El 25 de gener de 1938, pren possessió amb càrrec de telefonista eventual la Srta. Bonanova Ferri, amb un sou de 2250 pessetes.

Personal fixo del Servei Meteorològic de Catalunya, el dia 6 d'abril del 1926.			
Noms	Càrrec	data de possessió (signat)	
E. Eduard Fontserè i Riba	Director	1 abril 1921
D. Gabriel Campo Cunchillos	Meteoròleg	19 maig 1921
E. Ramón Jardí i Borràs	Encarregat de Laboratori i aparells	19 maig 1921
D. Josep Anglada Graupera	Meteoròleg	1 juny 1922
D. Josep Pons Girbau	Ajudant	10 abril 1923
D. Miquel Gil Cunillera	Auxiliar d'Oficina..	12 desembre 1924
D. Enric Casals Cardona	Radiotelegrafista	...	1 juny 1927
D. Alvar Clota Clarà	Ordenança guardià	18 gener 1928
D. Felip Hermosilla Aznar	Ajudant radiotelegrafista	1 abril 1929
Srta. Maria Campmany i Cortès	Bibliotecària amb funcions de Secretària	25 abril 1926
D. Manuel Lopez Aznar	Ajudant	3 octubre 1925

D'aquest personal, els Srs. Fontserè, Campo, Jardí, Anglada i Pons foren nomenats a proposta de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans, a qui competia, segons les bases de fundació del Servei la designació del personal tècnic del mateix.

Els Srs. Gil Cunillera, Casals, Clota i Hermosilla foren nomenats per la Diputació Provincial a proposta del Director del Servei, com ho fou també la Srta. Campmany, prèvia consulta

al Sr. Director de l'Escola de Bibliotecàries sobre els mèrits de les bibliotecàries disponibles.

El Sr. Lopez fou nomenat en virtut de concurs-oposició, d'acord amb el corresponent decret de convocatòria publicat en el Butlletí Oficial de la Generalitat.

Barcelona, 6 d'abril del 1926

El Director

Figura 3. Personal fix del Servei Meteorològic de Catalunya el 1936 (Fons Fontserè, AEMET).

L'any 1937, Maria Campmany publica la Nota d'Estudi núm. 68: "Bibliografia de la meteorologia catalana", de 124 pàgines, on s'apleguen els més significatius treballs per facilitar la tasca de cercar en llocs dispersos el material necessari per a la investigació (Campmany, 1937). Abans, l'any 1936, en col·laboració amb el director del Servei, doctor Fontserè, publica la Nota d'Estudi núm. 63: "Primers resultats de conjunt de les observacions fenològiques a Catalunya", en què s'apleguen les dades recopilades fins al moment i els aclariments necessaris per fer les observacions precises i fiables. La sèrie antiga (1896–1906) era poc precisa i la sèrie moderna (1932–1935) amb dades més precises a partir de la creació de la Comissió Catalana de Meteorologia Agrícola creada l'any 1931.

L'any 1938, després d'una llicència d'un mes per problemes de salut, demana excedència sense sou per 1 any per manca de fortlesa per afrontar aquells temps calamitosos amb

¹ Segons Fontserè el personal del SME estava molt ben pagat. Per més detalls, (Anduaga, 2012), p 166 i <http://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1930/021/A00493-00494.pdf>.

diversos bombardejors a l'edifici del Servei (Roca, 2004b), instància que és transmesa pel director del Servei i acceptada pel Conseller de Cultura, amb data de 12 d'abril de 1938. I amb la fi de la Guerra Civil s'exilia i retorna a Buenos Aires, tot i que sembla que no va marxar fins 1940. L'any 1945 hi ha una carta dirigida a Fontserè on diu que treballa a la *Dirección de Meteorología, Geofísica e Hidrología (Sección Meteorología Agrícola) Ministerio de Agricultura*. (Batlló, 2003).

Oposicions 1935

L'any 1935 es convocaren oposicions a 26 places de meteoròlegs (Cuerpo técnico de Auxiliares de Meteorología) del Servicio Meteorológico Español (SME) amb unes oposicions² celebrades a Madrid entre el maig i el juliol de 1935. El tribunal era format per meteoròlegs reconeguts com ara Alonso, Duperier, Puig, Morán, etc. Després de les pràctiques corresponents sobre observacions, sondejos de vents i cartes del temps, es feren uns cursets de formació –en què Duperier exposà qüestions d'electricitat atmosfèrica i Morán, de termodinàmica (ACAM, 2013).

El professor Eduard Fontserè, que llavors ensenyava geofísica a la Universitat de Barcelona, aconsellà els seus alumnes a presentar-s'hi, i tots els cinc alumnes que s'hi presentaren van aprovar-les. Els tres companys Potau, Vidal i Ricart, que havien acabat plegats la llicenciatura de Físico-Químiques, s'hi van presentar, engrescats sobretot per Mercè Potau, després esposa de Josep Maria Vidal, i varen obtenir els números 2, 3 i 4 de les oposicions-curs per a auxiliars de meteorologia. (Figura 4) També les aprovaren dos alumnes més de Fontserè: Innocencio Font Tullot (1914-2003)³ i Antonio Barasoain, destinats a Izaña i després prestigiosos meteoròlegs del SMN, així com Juan Bautista López Cayetano (València, 1915 – Barcelona, 1981), que va dirigir el *Centro Meteorológico del Pirineo Oriental* des de la guerra fins a la jubilació, l'any 1980, situat de primer a la Travessera de Dalt de Barcelona (fins el 2 de juliol del 1970) i després a les Drassanes. Segons el doctor Vidal, el sou net era de 320 pessetes al mes amb un complement de destinació de 140 pessetes. (Vidal, 1983) Solament hi havia dues places a Barcelona (Aeròdrom del Prat i Centro Meteorològic del Pirineo Oriental).

Josefina Ricart i la seva amiga Mercè Potau foren destinades a Barcelona; Josep Maria Vidal restà a Madrid amb el propòsit de fer-hi el doctorat, que aleshores no es podia cursar a Barcelona. Posteriorment tots dos van treballar i coincidir al Centro Meteorològic del Pirineo Oriental que era el “rival” del Servei Meteorològic de Catalunya dirigit per Fontserè. Tanmateix, la comparació dels resultats, tot i que caldria fer-la rigorosament, es decanta clarament cap al servei català, que aconseguí un important prestigi públic i acadèmic. Josefina Ricart reconeix el “bon nom” del Servei (tot parlant de les emissions que feia per

² Gaceta de Madrid: Diario Oficial de la República núm. 57, de 26/02/1935, páginas 1693 a 1696.
<http://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1935/057/A01693-01696.pdf>

³ Font Tullot va arribar a ser director del SMN l'any 1976, es pot afirmar que va ser el primer i únic català que ha ocupat aquest càrrec.

Ràdio Barcelona) i Josep Maria Vidal considera que la clau de l'èxit del Servei Meteorològic de Catalunya era la disciplina de la seva estructura (Roca, 1995) (Roca et al., 2004a) (Roca 2004b).

Figura 4. Bitllet de tren dels 3 opositors, Ricart, Potau i Vidal per anar cap a Madrid. (Família Ricart-Vidal).

Mercè Potau Gili (Barcelona, 1912- Barcelona, 2005)

Va néixer a Barcelona el 24 de gener de 1912. Cursà estudis de Meteorologia, Física i Química i també tingué aficions musicals i pictòriques. Del 1929 al 1933 cursa i aprova Farmàcia a la Universitat de Barcelona. Simultanieja en part, del 1929 al 1934, els estudis de Ciències Físico-químiques amb premi extraordinari el 1934. El 1935 ingressa al SME com hem vist amb el número 2 d'entre 73 opositors (10 eren dones)⁴ (Figura 1a). És destinada al Centro Meteorològic de Barcelona on continua fins al 1966, quan obtingué excedència voluntària. Reingressà del 1981 a la seva jubilació l'any 1982. Es casà amb el company d'estudis i oposicions Josep Maria Vidal Llenas, l'any 1939. El 1945 obté a la

⁴ En aquells anys de la República començava a ser habitual trobar dones als estudis de ciències.

Universitat central de Madrid Matrícula d'Honor en les tres assignatures de doctorat en Físiques: Astrofísica, Meteorologia i Física Matemàtica. El curs 1944-1945 és ajudant de classes pràctiques de Física teòrica i experimental de la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona.

Des del 1944 fins al 1948 publica en col·laboració 5 treballs d'investigació sobre qüestions de meteorologia de i física. Pel que fa a la Meteorologia, destaquem “*Intensidad de las lluvias en Barcelona*” J. M. Vidal i M. Potau. SMN (1951), “*Rachas máximas del viento en Barcelona, Prat de Llobregat y Roquetes*” J. M. Vidal i M. Potau. SMN (1950) i “*Vientos en altura en Barcelona*” José María Vidal Llenas i M. Potau. SMN (1944), en què van fer un estudi estadístic dels sondejos acumulats fins aquell moment pel SMN. De 1950 a 1972 col·labora en les 7 edicions de *Física* de Vidal-Potau. Entre 1944 i 1967 tradueix 18 llibres de física i qüestions afins de l'alemany, l'anglès i l'italià; altres 10 no han estat publicats i col·labora en 5 traduccions publicades. També participa en altres activitats com, com una publicació en anglès l'any 1994 sobre la influència del Quixot en el Pickwick de Dickens mentre la salut li ho permet, fins el seu decés el 3 d'octubre de 2005 amb 93 anys.

Figura 5. Mercè Potau i Josefina Ricart al jardí del Centre Meteorològic , a la Travessera de Dalt de Barcelona (*Família Ricart-Vidal*).

Josefina Ricart Sau (Castellví de la Marca, 1913)

Va néixer a Castellví de la Marca, Alt Penedès, el 15 de març de 2013, però als 6 anys els pares, que eren mestres, es traslladen a Barcelona on fa el batxillerat i comença a lligar una amistat amb Mercè Potau que perdurarà tota la vida. Amb 16 anys comença Farmàcia, on coneix qui serà el seu marit, Josep M. Arderiu. El 1933 es llicencia en Farmàcia amb 21 anys i estudia ciències Físico-químiques, on en algunes assignatures només hi assistien tres alumnes: Josep M. Vidal, Mercè Potau i Josefina Ricart. L'any 1934 comparteix una única plaça de professor de Física i Matemàtiques amb Mercè Potau a l'Institut Escola. Alterna aquesta feina amb les oposicions que es convoquen el 1935 per Auxiliars de Meteorologia del SME amb una estada de 3 mesos a Madrid. Aprova les oposicions amb el número 4 i és destinada a Barcelona, al Centro Meteorológico Pirineo Oriental-Aeroport Prat. Un o dos dies a la setmana, per torns, anava al Prat amb l'autocar d'Ibèria per emetre el comunicat meteorològic.

El lloc de feina era, al principi, a la torratxa de la Universitat, que dona a Balma, però ben aviat, l'any 1936, es traslladà a una torre de la Travessera de Dalt, amb baixos, planta i dos pisos (Figura 5). A la planta baixa, hi treballava tothom, i els instruments eren al jardí i al terrat. Al primer pis, hi residia el director i, al segon, Josefina Ricart, que s'hi va instal·lar amb els pares i la germana, Carme Ricart (Figura 6), que tenia la malaltia d'Addison.

La feina consistia bàsicament a preparar les cartes del temps basades en la lectura de les dades que feien els observadors perquè el meteoròleg en cap pogués fer la predicció o comunicat meteorològic. Tot això per torns i intercalant-hi observacions convencionals i llançament de globus pilot que s'havien de seguir amb el teodolit per poder traçar el perfil dels vents a les altures corresponents, bàsicament al servei a l'aviació, però també per a estudiar els vents locals. Acabada la guerra, l'any 1939, es va casar amb el farmacèutic Josep M. Arderiu i va allotjar-se fora del Servei. L'any 1942, coincidint amb el naixement del segon fill, va demanar l'excedència i vint anys més tard la va perdre definitivament. Gràcies a la feina de professora a l'Institut Escola entre 1934 i 1939, d'ençà de 1984 cobra una pensió com a funcionària de la Generalitat (Familia Arderiu-Ricart, (2013).

Figura 6. Una de les primeres fotografies de color de Barcelona: Facultat de Física, una vida quasi paral·lela. Carme Ricart, Josep Maria Vidal, Mercè Potau i Josefina Ricart. (*Família Ricart-Vidal*).

Vides paral·leles, conclusions i epíleg

Per tot el que hem vist, considerem les tres meteoròlogues juntes sense establir cap ordre entre elles, no seria just, ni entre la Mercè Potau i la Josefina Ricart que es van sotmetre a un procés objectiu com són les oposicions. Tal com va escriure Mercè Potau en un capítol del llibre *100 Anys d'Història viscuda* titulat "Dues vides quasi paral·leles": juntes van fer tot el batxillerat, dues carreres universitàries, van compartir primera feina, les oposicions juntament amb el company Vidal (figura 4), la feina al SME... Després es van casar amb companys d'estudis tots dos baixets d'estatura i tots dos amb el mateix nom: Josep Maria. La Josefina Ricart va anar a viure al pis de l'edifici del SME a la Travessera de Dalt, cosa que convenia per la malaltia de la germana. En casar-se l'any 1939 i marxar a viure fora van ocupar el mateix pis la Mercè Potau amb el seu marit el doctor Vidal, i fins i tot van heretar la senyora de fer feines, la Lola. I amb la Maria Campmany van compartir una època molt difícil, tot i que en administracions diferents i en certa manera "rivals" com ja hem comentat. Em resum, tres pioneres, en una època convulsa i en què l'accés de les dones a la ciència tot just començava a ser habitual i que s'estroncà sobtadament amb l'esclat violent de les voluntats minoritàries. Malgrat les circumstàncies excepcionals que els va tocar de viure, la seva contribució a la meteorologia no és gens menyspreable.

Agraïments

A Josep Maria Vidal, Josefina Ricart i família per les facilitats i ajuda subministrades per obtenir informació i detalls, especialment Rosa Maria Vidal i Lluís Arderiu. A Josep Batlló per les consultes i informacions de l'arxiu Fontserè de l'ICC, i en especial al fons antic del Servei Meteorològic, amb el número: SMC-494-G/01-22, expedient de Maria Campmany i al fons Fontserè FF carp. 1: plec 12, "Dades meteorològiques antigues. Climatologia de Catalunya. Bibliografia de meteorologia catalana". Notes referents a dades meteorològiques anteriors als XX / ms F.F. carp. 41: Correspondència (anys 1929-1930). Igualment agrair la lectura de l'esborrany i les precisions fetes pel company d'AEMET Manuel Palomares.

Bibliografia

ACAM (2013), "Homenatge a Josefina Ricart i Josep Maria Vidal, que han arribat als cent anys", *XIX Jornades de Meteorologia Eduard Fontserè*. ACAM, 11-16.

ANDUAGA, A. (2012), *Meteorologia, Ideología y Sociedad en la España Contemporánea*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 450 pp. + XVII lám.

BATLLÓ, J. (2003), *Catàleg del Fons Antic del Servei Meteorològic de Catalunya*. Barcelona, Institut Cartogràfic de Catalunya. <http://www.icc.es/biblio/smc.html>.

CAMPMANY, Maria (1937), *Bibliografia de la Meteorologia catalana*. Barcelona, Servei Meteorològic de Catalunya (*Notes d'Estudi*, 68).

FAMILIA ARDERIU-RICART, (2013), *100 Anys d'Història viscuda. Memòries de la Josefina Ricart explicades als seus descendents*. impremta Badia.

FONTSERÈ, Eduard (1945), "Servei Meteorològic de Catalunya", 33 fulls mecanoscrits. Cartoteca, FF Carpeta 44a. Reproduït a IGLÉSIES (1983), 147-168.

GARCÍA DE PEDRAZA, Lorenzo, GIMÉNEZ DE LA CUADRA, José Mario (1985), *Notas para la historia de la Meteorología en España*. Madrid, Instituto Nacional de Meteorología, Ministerio de Transportes, Turismo y Comunicaciones.

IGLÉSIES, Josep (1983), *Eduard Fontserè. Relació de fets*. Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana.

PALOMARES, M., (2012), *125 aniversario del Servicio Meteorológico español* http://www.aemet.es/documentos/es/conocermas/dia_meteorologico/2012/Conferencia_Palomares.pdf

ROCA, A., BATLLÓ, J. I ARÚS, J. (2004a). *Biografia del Doctor Eduard Fontserè i Riba*. Associació Catalana de Meteorologia, ACAM, Barcelona, 246 pp.

ROCA, A. (2004b), "Bombardeig de la universitat industrial (1938). Un testimoni d'Eduard Fontserè i de Josep Pons", *Quaderns d'Història de l'Enginyeria*, Vol. VI, pp 295-299. http://upcommons.upc.edu/revistes/bitstream/2099/775/1/bombardeig_universitat.pdf

ROCA, A. (1995) “Servei científic, investigació bàsica. Eduard Fontserè i Riba (1870-1970) i l’Institut d’Estudis Catalans”, I Jornades de Meteorologia Eduard Fontserè. *Butlletí de les Societats Catalanes de Física, Química, Matemàtiques i Tecnologia*, vol XV, núm 1 Barcelona, Institut d’Estudis Catalans. p 53-58
<http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000120%5C00000055.pdf>

VIDAL LLENAS, José Maria (1983), *Revista de Físiques*, núm. 18, Maig de 1983
<http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/8699/6/planta8Num18.pdf>